

Daniel Abondolo, A Poetics Handbook. Verbal Art in the European Tradition

Curzon [Press], 2001. XVII + 301 l.

Igazán ritkaság számba megy kiváló angolsággal, nagy intelligenciával írott könyv a magyar költői nyelvről — ráadásul tudományközi szemlélettel, valóban külföldi szerzőtől. A londoni egyetem „szláv és kelet-európai” intézetének tanára, DANIEL ABONDOLO kiválóan ismeri a magyar nyelvet és nyelvészetet, sőt az irodalomtudományt is. Mostani munkája hézagpótló jellegű: nemcsak Angliában (egyáltalán az angol nyelvű könyvpiacra) nem jelent meg hasonló témakörű könyv, hanem a szerző szempontjait, adatértelmezését itthoni filológusaink is érdeklődéssel szemlélhetik. Noha igazán tág keretekben, voltaképpen mégis a magyar nyelv sajátosságaival foglalkozik a szerző — ezért ismertetjük művét e helyen.

Az éppen megfelelő terjedelmű munka (már elég nagy ahhoz, hogy sok mindent valóban tárgyaljon a szerző — ugyanakkor még nem riasztja vissza az olvasót már térfogatával is) minden olyan feltételnek eleget tesz, ami egy konzervatív angol tudományos könyvet jellemez, és ami sajnos egyre ritkább manapság.

Van címe és van alcíme. (Legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy a „Hungarian” szó valahol nem szerepel. Félő ugyanis, hogy ily módon éppen a magyart tanítók vagy tanulók nem vesznek tudomást róla — hacsak nem Londonban járnak ilyen szakra.)

A tartalomjegyzék pontos: definíciókat, „a költészet nyelvtana” bemutatását olvashatjuk, majd a magyar nyelvtan költészetét mutatja be a szerző. Ez utóbbi fejezet a könyv mintegy 40%-át teszi ki, címe irodalomtudományi/nyelvtudományi szójáték: a *poetics of grammar* nyilván az előző fejezetben szereplő és manapság ROMAN JAKOBSONTÓL átvett „*grammar of poetics*” tükröztetése. Már ebből is sejthetjük, mi érdekl a szerzőt nyelvünkben: a magyar nyelvtan költészeti sajátosságai.

Rögtön a következő lapokon egy minuciózus számrendszerbe szedett „analitikus” tartalomjegyzék van. Ez olykor bekezdésnyi pontossággal utal a könyv egyes témáira. Néha (szándékosan kriptikus az egyes részek elnevezése, vagy túl általános. Pl. 1.2.8. *Value*, 2.3.6.1. *langue versus parole*, sőt: 2.3.6.6. *tertium quid*. Itt nyilván az olvasó odalapoz, hogy megtudja, miről is lehet szó az említett lapokon.

A hálanévsorból kiderül, hogy SIMONCSIS PÉTER kivételével egyetlen hazai nyelvész segítségét sem köszöni a szerző. Pedig műveiket ismeri, idézi is. Csakhogy ő az AUSTERLITZ-iskola felfogását képviseli (ez a hivatkozott művekből is látszik), és nem mást. A mű előszavában elmondja a szerző, milyen értelemben „európai” nyelvtani felfogást fog tárgyalni. Külön felsorolja tábláza-

tait és ábráit (nem mindet, pl. a 172. lapon vagy másutt közölt egyszerűbb táblázatokat itt, a könyv elején nem tünteti fel, nem is számozta be ezeket). Minthogy a nyelvi példák esetében különféle fonetikai, prozódiai, metrikai sajátosságokat kíván érzékeltetni, ezekhez maga dolgozott ki jelrendszereket. Fel is sorolja ezt a XVI—XVII. lapokon. Értem a szerző szándékát, olykor mégis egyénieskedőnek nevezhetjük jeleit. Mentségéül szolgálhat viszont, hogy a szorosabb értelemben vett fonetika/fonológia területén kívül máig sincs egységes jelhasználata a metrikának vagy a prozódiónak.

A könyv első része a nyelvi „szöveg” szempontjából mutatja be a költészet sajátosságait. Minthogy példái a spanyoltól és ógörögötől az olaszig terjednek, műfajilag is változatosak, itt el kell tekintenem e rész bővebb szemlélétől. Frappáns elgondolások követik egymást.

A második rész (a költészet grammatikája) a poétikusság, a szóképek, a szöveg linearitása, az ismétlés különböző válfajai, retorikai alakzatok, a verselés alapfogalmai kérdéskörét érinti. A példák itt még tágabb körből valók: az óangol és kínai szövegek között Csokonai meg Arany János műveiből idéz. Ezzel is azt kívánja bizonyítani, hogy a magyar költészet pontosan beillik ABONDOLO „európai” poétikájába. Talán számunkra a legérdekesebb, amikor az ismétlés tárgyalásakor tér az „alliteration” néhány válfajának bemutatására. Az óangol és óizlandi példák után a finn, majd a középkori walesi következik, sőt modern költőktől (mint Baudelaire) fonémák voltaképpen rendszerezhetlen ismétlődésére is hoz példát. Minthogy éppen az ABONDOLO által is említett jelenségek nálunk mondjuk a Világirodalmi Lexikon címszávaiban is bővebben vannak leírva, most csupán azt teszem hozzá e részhez, hogy szerintem még inkább irodalomtörténeti jelenség e sokféle „alliteráció”, mint ő mondja. Egyenként kell őket bemutatni, értelmezni. Kár, hogy éppen a magyar „betűrim” jelenségét nem vizsgálta, kíváncsiak lennénk véleményére!

Azt a gondolatot, amivel zárja a könyv második részét, miszerint a költészet a nyelv szerkezetét utánozza — helyeselhetjük. Érdemes volna tüzetesebben is kidolgozni (a magyar költészet fejlődését mutatva be) ennek érvényességét. Úgy látom, a középkortól napjainkig igen sok „új” költői rendszer jelent meg nyelvünkben, felismerve nyelvünk ezekre való alkalmasságát, egyszersmind vissza is hatva a nyelvhasználatra. Általában a magyar „hexameter” felfedezéséről szólván nyelvtörténéseink és irodalomtörténéseink utaltak ilyen összefüggésekre, ám egészen napjaink lettrista, akusztikus, egyáltalán posztmodern költészetéig igazán sok ilyen újítást lenne érdemes külön is kutatni.

Ami a 3. (magyar) fejezetet illeti, kellemes meglepetés éri az olvasót. Ha attól tartott volna, itt leszállunk a modern nyelvtudomány és összehasonlító poétika magaslatairól, és valamilyen magyar lapályra érkezünk — ez másképp van. Még a köztudott tényeket (mondjuk a magyar fonémák eloszlását) is igazán tág horizontban mutatja be a szerző. Magyar kollégáitól is azokat a dolgozatokat említi, amelyekben ilyen modern és összehasonlító szempontok uralkodnak. Ilyen például a KIEFER FERENC szerkesztette „Strukturális magyar nyelvtan” (1994.) fonológiai részéből KÁLMÁN és NÁDASY áttekintése a magyar hangsúly változatairól. (Persze, az angol *stress* szó, noha mindig és mindenki ezt használja fordításként, csak részben egyezik ezzel. Talán éppen a verselésben meglevő magyar „hangsúly” hasonlít a legjobban az angol verstani szakirodalom „stress” kategóriájához.) Itt említhetem meg: kár, hogy ABONDOLO sem használja az orosz metrikai iskolából származó modern verstani szakirodalom eredményeit, akár az ún *s z i l l a b o - t o n i k u s* rendszerek elméletét, akár GASZPAROV kiváló poétikai-metrikai-történeti tanulmányait. Pedig van hasonlóság ezek és ABONDOLO modern felfogása között.

Részletes képet kapunk a régebbi magyar verselés formájáról, majd a „jambusi” versformákról. Mindkét esetben az általános magyar felfogásból indul ki, ezt azonban ABONDOLO pontosítja, és találó nemzetközi párhuzamokat említi: mind a görög-római metrumok megjelenéséhez (a finnugor nyelvekben), mind a XVIII—XIX. századi metrikai rendszerbővítések esetében (pl. a 188. lapon). Innen is hiányzik azonban a magyar poétikatörténeti kutatások egy fontos területe. Noha nem sokan és nem sokszor foglalkoztak a hazai latin (sőt görög!) nyelvű költészettel, ám éppen napjainkban SZÖRÉNYI LÁSZLÓ (és mások) munkáiból jól tudjuk, hogy az ilyen verselés is élt nálunk,

legalábbis a XIX. század közepéig. Milyen volt kölcsönhatása e metrikai-poétikai világnak a magyar nyelvű klasszikus vagy nyugati metrumú költészettel — ma még csak vélhetjük. Ám Csokonai, Vörösmarty, Arany János verselési sajátosságainak feltárása elképzelhetetlen e háttér ismerete nélkül: hiszen ők tudtak e versekről, amelyek metruma a fülükben csengett. Talán még Zrínyi Miklós egyébként még most sem teljesen megértett metrikáját is érdemes volna az ilyen hagyománnyal összevetni.

A magyar rímelésről írván megint kiváló összehasonlításra bukkanunk (pl. a 209. lapon a walesi kelta, a spanyol, az angol, a francia és az orosz rímekkel veti össze a magyart). Meg kell vallanom, hogy legalábbis az itteni táblázatból az derül ki, hogy a mi rímeinknek mindezekhez nincs sok köze. A felvetett fonetikai-metrikai különbségek-azonosságok esetében ez biztosan így igaz, ám azért valahonnan mégiscsak megjött a mai magyar költészetben ismert rímelés: és európai. (Nem például finnugor vagy arab-török — noha elvben akár ez is lehetne.) Egyébként a magyar rímelésről szóló részfejezet (3.3. a 202—46. lapokon) megérdemelné, hogy egészében olvasható legyen magyarul is. Különösen e rész végén, az Ómagyar Mária-siralom bemutatásával — alighanem a legjobb modern, tömör nyelvészeti vázlat e fontos témáról.

A könyv 3.4. fejezete, „A magyar poétika európai távlatai” megintcsak alapos és tényszerű. Nem szólamokat ismétél, hanem a nyelvhasználat, a szófajok és a szóképzés tényeit mutatja be. Külön foglalkozik azzal a kérdéssel, mennyiben „jól látható” a használt magyar szavak és mondatok összeillesztése, szerkezete. Ez a nemzetközi nyelvészeti kutatásban ma *transparency* néven említett divatos témakör. Ám ABONDOLO is jól tudja, idézi is, hogy voltaképpen az indogermán (és a finnugor) nyelvek nyelvtipológiai összetétele már a XVIII—XIX. század fordulóján alapvetően fontos problémának tartotta ezt. A morfoszintakszis és a szöveg „sűrűsége” (*textual density*) külön részekben kerül bemutatásra. A szerző itt sem tagadja meg magát, mondjuk kínai példát említ, ami azért az angol olvasók jó része számára is alighanem „kínai”. Még ennél is szélesebb, poétikaibb lehetett volna ABONDOLO tárgyalásmódja, ha jobban követte volna az olyan „komparatív poétikai” nézeteket, mint amilyenek mondjuk EARL MINER műveiben olvashatók.

A könyv legvégső, rövid fejezete a magyar szóbeliség történeti fejlődésrajzát adja. Minthogy angol nyelvű közönség számára készült, helyénvaló, hogy itt ismerteti a finnugor nyelvek (és ezek csoportjai) létrejöttére vonatkozó legújabb elméleteket. (Más kézikönyvek ezzel kezdtek volna.) Majd a honfoglalás, a latin nyelv megismerése kerül szóba. Végül a „kultúra és kommunikáció” WHORF által is hangsúlyozott egységére is utal. Ám ezt nem vitatja a szerző, aki könyve záró lapjain ismét a háttérben marad: legfeljebb az általa idézett szerzőkre gondolva sejtethetjük, mire is gondol ő maga.

Mintegy 300-tételes (és még így is gondosan válogatott) irodalomjegyzék oldja fel a könyvben csak erre hivatkozva megadott jegyzeteket. Igen gondos a mintegy 400 tételes tárgymutató. Pedig itt csak fogalmakról olvashatunk, szerzőkről (legyenek írók vagy tudósok) csak ritkán. Ezek gondossága megfelel az egész könyvének. Igazán alapos korrektúrát végezhetett ABONDOLO. (Egy-két elírás így is megmaradt.)

Modern, sokoldalú munka. Aki kézbe veszi, biztosan sokszor fogja még forgatni. Számunkra is ismerős forrásokból táplálkozik, a szerző szempontjai, érvelése mégis újszerű. (Amikor kiegészítő szempontokra utaltam fentebb, olyan kutatókat említettem, akiknek műveit a magyar olvasó is ismerheti.)

Néhány további tanulsággal is szolgál ez a munka.

Modern felfogású könyv, voltaképpen mégsem ad mást, mint amit itthon is már ismerhettünk: egy megszilárdult strukturalizmust (ROMAN JAKOBSON módszere költői szövegek elemzésére), inkább csak háttérként egy etnikus műfajelméletet (ROBERT AUSTERLITZ nyomán). Kár, hogy mondjuk GASZPAROV, MINER és mások ABONDOLO számára csak tényanyagként és nem a maguk elméleti igényességével voltak felhasználva. Azt érezhetjük, hogy mondjuk HORVÁTH JÁNOS vagy GÁLDI LÁSZLÓ sem nyelvelméleti szaktekintélyek ABONDOLO számára, még ha műveiket idézi és

használja is. A magyar verstan két évtizede kezdődött (és, sajnos, egy évtizede már abba is maradt) megújulása ABONDOLO számára ismeretlen maradt. Talán ebben mi is hibásak vagyunk: nem tudtuk olyan átütő módon megfogalmazni az új felismeréseket, hogy az módszertani paradigmaként is hathasson. SZERDAHELYI ISTVÁN és SZEPES ERIKA kézikönyvét idézi a könyv, ám mintegy adatként és nem elméletileg is fontos áttekintésként. (Vagy kevesebb lenne ebben az új magyar verselés-kutatásban az elméleti eredmény, mint gondoltuk volna?) Lehet, hogy ABONDOLO hallgatása beszédesebb, mint gondolnánk?

Az összehasonlító, világméretű kitekintés az egyik legnagyobb erénye a könyvnek. Minthogy magam még ennél is tágabb távlatokat szeretek felvillantani, biztosan ott is ilyen jeleket látok a hazai filológiában, ahol ez nem is jelenik meg, vagy nem is gyökerezett meg igazán. Lehetséges, hogy ABONDOLO azért olyan visszafogott a „strukturális magyar nyelvtan” eredményeinek átvételekor, mivel nem is tudna többet használni a maga grammatikai poétikájához. Ám azt mégis őszintén üdvözölhetjük, hogy e könyvben a nemzetközi háttér nem utólagos kulissza, nem valamilyen függelék, mint akár GÁLDI LÁSZLÓ verselméletében is volt. (És ott is immár háromnegyed évszázados „újításokkal”.) Ez a „Kínától a Beowulfig és Dzsida Jenőig” szemlélet életeleme ABONDOLONAK. Ide nincs „odarángatva” a magyar nyelv, hanem éppen a maga helyén van. E szempontot tartom a mű egyik leghasznosabb hozományának.

Az is külön meg kell említenem, hogy itt végül is egy poétikai tanulmány olvasható, amit azonban nyelvész írt. A szerző sosem tagadja, hogy nyelvtudósként gondolkodik. E tekintetben a magyar poétika-kutatásban voltak ugyan elődei, ám csak az ő könyve az, amely következetes és minden szakmai szempontból pontos nyelvtudományt képvisel. Ezért mondhatjuk azt: a mi olvasóink számára ez a magyar költői nyelv első, teljességgel nyelvtudományi felfogású bemutatása. Noha még így sem „tüzetes magyar poétika”, azért nyelvünk és poétikánk összefüggéseiről igazán sokoldalú képet ad. Ötletekért még sokan és sokszor fordulhatnak hozzá.

Két axiómája a könyvnek az, hogy a nyelvben „minden mindennel összefügg”, meg hogy a költők a végsőig felismerik, kihasználják a nyelvet, vissza is hatnak rá, fejlesztik azt. Ha ez igaz — gondolom: igen —, a magyar nyelv lehetőségeinek grammatikáját is adja ez a könyv. Ezt a szempontot többször is említi a szerző, ám ő sem dolgozta ki itt teljes mértékben e tárgykört. Ha lesz folytatása e kötetnek (ámbar a tökéletességig lezárt és befejezett alkotásnak tekinthető) talán ebbe az irányba mozdulhatna tovább ABONDOLO. Ám az sem lepne meg, ha nem írna még egy monográfiát nyelvünk európai távlatú, mégis önrétékű poétikájáról.

VOIGT VILMOS